

Het rommelkapitalisme

Michel Husson, [Uitpers](#), 2008

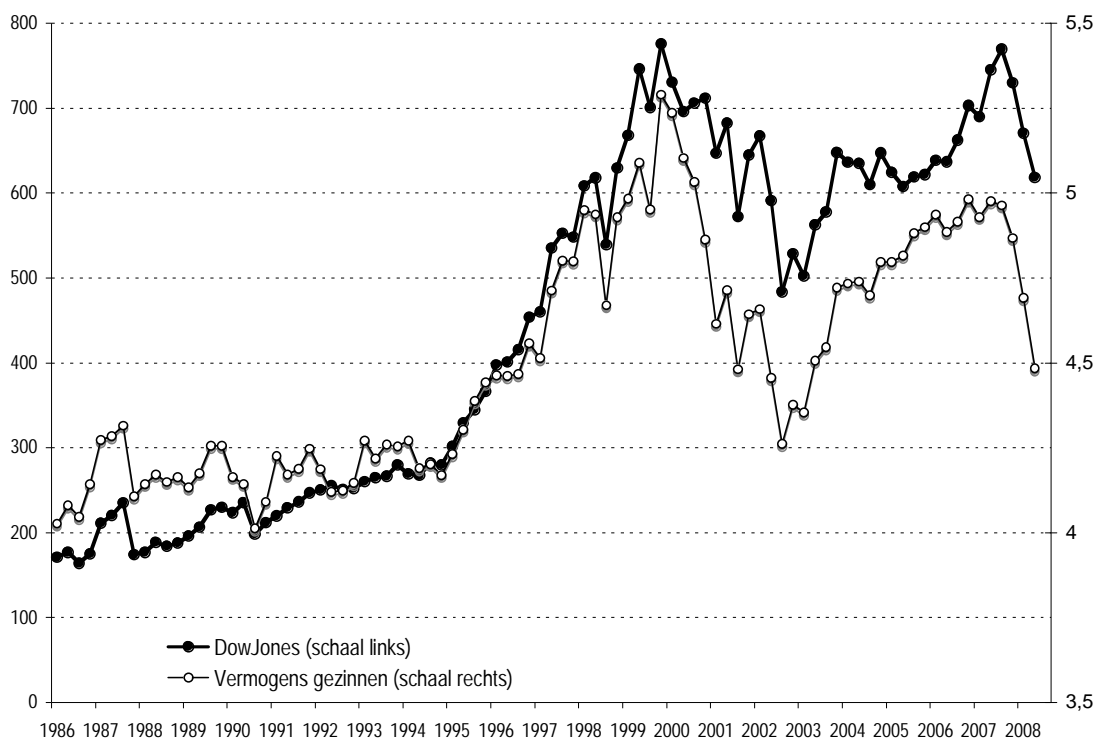
De financiële en economische crisis raakt de fundamenteën van het neoliberaal kapitalisme. Het gaat al maar sneller, en niemand kan zeggen waar dit toe leidt. Met dit artikel wil ik het verloop van de crisis niet volgen, maar enkele sleutels voorstellen om de crisis te begrijpen, en tonen waar het sociaal om draait (1).

De complexiteit van de crisis is duizelingwekkend, maar we kunnen de belangrijkste mechanismen aanduiden (2) (3). Het begint met het bestaan van een aanzienlijke massa "vrije" kapitalen, op zoek naar maximale rendabiliteit. Nu en dan ontdekken deze kapitalen een nieuwe goudader, wat een *goldrush* doet ontstaan: iedereen werpt zich op deze rendabele sectoren zodat de prijzen er stijgen en het aanvankelijk optimisme bevestigd wordt, nieuwe kapitalen toestromen, enz. Wie zegt dat dit niet kan blijven duren wordt belachelijk gemaakt, want de feiten spreken hem tegen.

Grafiek 1 toont het verloop van dit verhaal: de beurskrach van 1987, gevolgd door een tweede in 1990. Rond 1995 beginnen de beurskoersen waanzinnig te stijgen in het kader van de zogenaamde "nieuwe economie". Deze zeepbel barst in 1998 na de crisis in Zuidoost Azië en Rusland – en het failliet van LTCM in de VS – slechts gedeeltelijk, maar in 2000 is het goed raak. Twee jaar later begint een nieuw piramidespel, dat in juli 2007 uitloopt op de crisis van de rommelhypotheken.

Om deze opeenvolgende zeepbellen mogelijk te maken volstaat het niet dat er vele kapitalen beschikbaar zijn, maar mag er ook geen regulering zijn die het ontstaan van zeepbellen verhindert.

Grafiek 1
De beurs en het vermogen van de gezinnen in de VS

Van het virtuele naar het reële

Het scenario van de huidige crisis doet verschillende vragen rijzen. De meest fundamentele is hoe de virtuele economie en de reële economie met elkaar in verbinding staan. Financiële activa hebben een "waarde". Als ik 1 miljoen aandelen bezit die elk 100 euro waard zijn ben ik 100 miljoen euro rijk. Als mijn aandelen in waarde verdubbelen verdubbelt mijn rijkdom. Maar dergelijke cijfers geven slechts de virtuele rijkdom aan van mijn financieel patrimonium. Winst of verlies worden maar reëel op het ogenblik dat ik mijn aandelen probeer te verkopen om met het geld een reëel goed te kopen, bijvoorbeeld een huis.

De beurskapitalisatie, dus het optellen van de totale waarde van alle verhandelde aandelen, heeft geen zin. Beurzen zijn secundaire markten waar de aandelen van een bedrijf verkocht worden voor aandelen van een ander. Vraag en aanbod bepalen de onderlinge waardeverhoudingen. Maar het globale koerspeil is tot op zekere hoogte een kwestie van afspraken. Men zou alle prijzen van alle aandelen met duizend kunnen vermenigvuldigen, alsof ze uitgedrukt zijn in een apart soort geld, losgekoppeld van de reële prijzen, waarbij de onderlinge verhoudingen tussen de aandelen niet wijzigen. Men zou dan aan de ene kant een reële economie hebben die aan een gezapig tempo groeit, en daarnaast een financiële sfeer met exponentiële groeicijfers.

Dat is op den duur echter niet houdbaar, omdat er verbindingspunten zijn tussen de financiële sfeer en de reële economie waar financiële rijkdom wordt omgezet naar de reële economie. Een economie die groeit aan 2 tot 3 procent kan geen universeel rendement op financiële activa geven van 15 procent, zoals de verdedigers van de pensioenfondsen voorhouden. Zolang het inkomen uit financiële activa op de financiële markten geherinvesteerd wordt kunnen de financiële vermogens blijven groeien zonder band met de reële economie. Maar zodra een deel van die financiële inkomens zich verplaatst naar de reële economie, met andere woorden probeert goederen te kopen, moet deze omzetting naar de reële sfeer zich plooiën naar de waardewet, of in mensentaal naar de wet van vraag en aanbod. Indien tegenover de koopkracht van de financiële inkomens geen evenredige reële productie staat stijgen de prijzen. Daardoor worden de inkomens, ook de financiële inkomens, minder waard. Renteniërs zijn juist daarom zo gevoelig aan inflatie, want het reële rendement van hun vermogen hangt er van af. Als de financiële inkomens in waarde dalen heeft dit gevolgen voor de waardebepaling van de financiële vermogens die er de bron van zijn, en dalen de beurskoersen tot een niveau dat beantwoordt aan de reële waarde van het inkomen dat zij genereren.

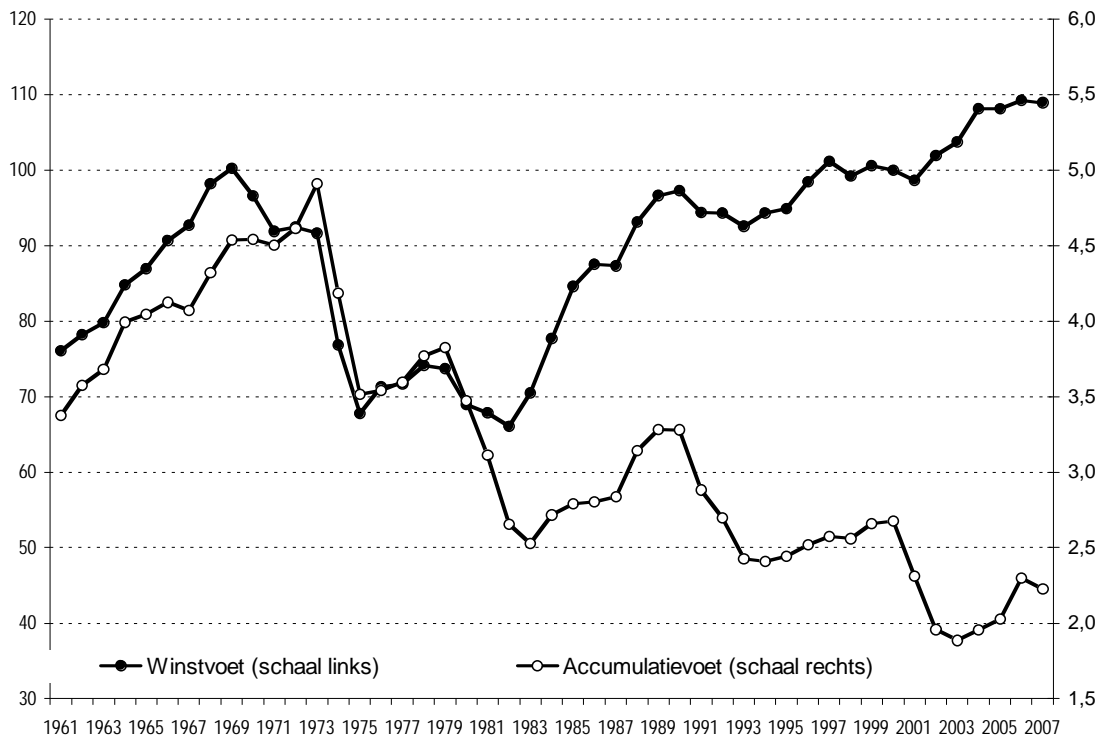
Financiële activa zijn een vordering op een aandeel in de geproduceerde meerwaarde. Zolang deze vordering niet wordt uitgeoefend blijft alles virtueel. Maar zodra men de vordering probeert uit te oefenen botst men op de waardewet, die simpel geformuleerd er op neerkomt dat men uiteindelijk niet meer rijkdom kan verdelen dan geproduceerd werd. Objectief moeten beurskoersen de weerspiegeling zijn van de verwachte winsten van de bedrijven die de basis vormen voor te storten financiële inkomens. Maar de beurskoersen zijn het contact verloren met de reële rendabiliteit van het kapitaal (die gebaseerd is op de uitbuiting van menselijke arbeid). Nooit eerder in de geschiedenis van het kapitalisme heeft die loskoppeling de omvang aangenomen van de laatste jaren, en dat kon niet blijven duren.

De economische basis van de financierisering

De financiële zeepbellen berustten niet enkel op de illusies van hebzuchtige speculanten. Zij werden in eerste instantie gevoed omdat voortdurend bijkomende vrije kapitalen tot stand kwamen. De bron van deze kapitalen zijn de winsten die maar

bleven groeien, maar niet werden geïnvesteerd. Het is dus het resultaat van een dubbele beweging: enerzijds de daling van het aandeel van de lonen in het BBP en dus de stijging van de winsten (4), anderzijds de stagnatie of zelfs de daling van de investeringen (= de daling van de accumulatievoet) ondanks de stijging van de winsten. De tweede grafiek toont hoe de winstvoet en de accumulatievoet tot het begin van de jaren 1980 parallel evolueerden, om na die tijd aanzienlijk uit elkaar te lopen.

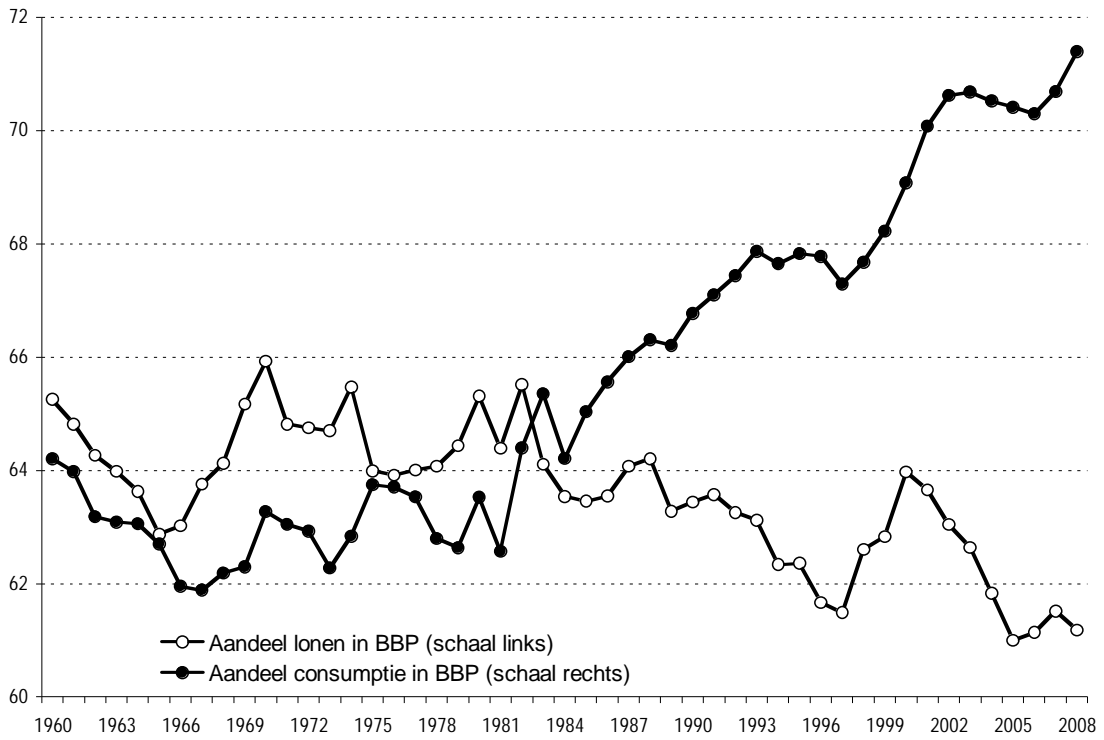
Grafiek 2
Winstvoet en accumulatievoet VS + EU + Japan

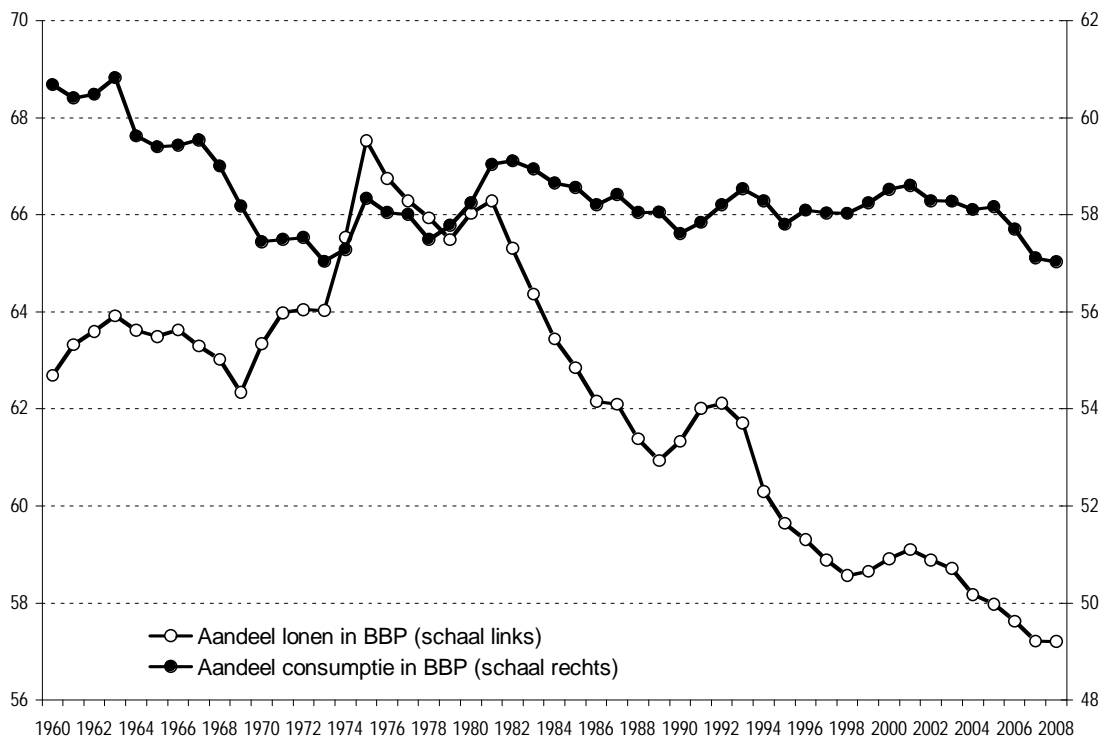
Deze nieuwe ontwikkeling stelt wat marxisten het probleem noemen van de realisatie: als het aandeel van de lonen in het BBP daalt en ook de investeringen, wie gaat dan de productie kopen? Hoe blijft het systeem draaien? Welke reproductieschema's beantwoorden aan dit nieuwe model? Er is maar één mogelijk antwoord: het gat moet worden gedicht door de consumptie door andere inkomens die de stagnering van de consumptie door de looninkomens vervangen. En dat is wat gebeurt, zoals we zien in grafiek 3.

Grafiek 3
 aandeel van de lonen en de private consumptie in het BBP

A. Verenigde Staten

B. Europese Unie

Zowel in de Verenigde Staten als in de Europese Unie blijkt de evolutie van de consumptie op een zeker ogenblik losgekomen te zijn van de evolutie van de lonen.

Vereenvoudigend kan men de evolutie als volgt samenvatten. Zij is verschillend in de VS en in Europa. In de VS is het aandeel van de lonen in het BBP relatief stabiel gebleven, maar de consumptie van de gezinnen stijgt er veel sneller dan het BBP. In Europa daalt het loonaandeel in het BBP opvallend, maar toch is het aandeel van de consumptie in het BBP stabiel. In de twee weliswaar verschillende situaties ontstaat dus telkens een kloof tussen het loonaandeel in het BBP en het consumptieaandeel. Deze extra consumptievraag vult het gat dat ontstaat door het feit dat de winsten niet leiden tot investeringen, dus tot een investeringsvraag. Het is het financiewezen dat hier voor zorgt, voornamelijk via drie kanalen.

Het eerste kanaal is de consumptie van de renteniers: een deel van de niet geïnvesteerde winsten neemt de vorm aan van financiële inkomens die worden geconsumeerd. Dat is een belangrijk punt: de consumptie van de renteniers vervangt de consumptie van de loontrekkenden, zodat er voldoende afzet is. Met andere woorden, de ongelijkheid is een wezenlijk bestanddeel opdat het huidige model van economische ontwikkeling kan functioneren.

Het tweede kanaal bestaat erin dat ook een deel van de loontrekkenden een deel van het inkomen haalt uit financiële beleggingen.

Het derde kanaal heeft voornamelijk gefunctioneerd in de VS: het financieel kapitaal maakt het mogelijk dat de gezinnen grote schulden opbouwen, zodat de consumptie wordt gestimuleerd niet omdat de lonen stijgen maar omdat er minder wordt gespaard (5).

De financiële sector is dus geen vreemde parasiet op een gezond lichaam. Zij wordt gevoed door niet geïnvesteerde winsten, en na een tijdje verwerft zij een zekere autonomie die de mechanismen nog versterkt. De kapitalen circuleren vrij op zoek naar maximale rendabiliteit (de fameuze 15 procent) en in een aantal segmenten slagen zij er in dit inderdaad te realiseren. De banken eigenen zich een groeiend aandeel van die winsten toe. De lat voor de rendabiliteit wordt hoger gelegd, en steeds minder sectoren van de economie worden als voldoende rendabel beoordeeld, waardoor nieuwe niet geïnvesteerde kapitalen vrij komen en op zoek gaan naar hyperrendabele financiële investeringen. Deze vicieuze cirkel steunt op een voor de werknemers nadelige verdeling van de inkomens en op het feit dat hun sociale noden niet als een te bevredigen economische vraag erkend worden.

De verbinding met de reële economie

In 1987 dachten de meeste economen dat de beurscrash toen zou leiden tot een brutale vertraging van de groei. Het tegenovergestelde is gebeurd: vanaf 1988 kenden de ontwikkelde landen een zeer dynamische groei. De beurscrisis heeft zich dus niet doorgezet in de reële economie, maar integendeel geleid tot een zuivering in de financiële sector waardoor de tellers weer op nul werden gezet. Het is een klassieke functie van crises de rekeningen te zuiveren en de minder rendabele bedrijven uit te schakelen.

Enkele jaren later trof een grote crisis in de vastgoedsector Japan, dat toen de opkomende grootmacht leek die op het punt stond de wereld te veroveren. In Japan leidde de financiële crisis tot een decennium quasi zonder groei, waar Japan maar moeilijk overheen komt.

Men ziet dus dat de relatie tussen de financiële sector en de reële economie niet altijd dezelfde is. Welke zal de weerslag zijn van de huidige financiële crisis op de reële economie?

Er zijn er die zeggen dat de huidige groeivertraging geen gevolg is van de financiële crisis maar van andere factoren: hoge energie- en voedselprijzen, onaangepast monetair en budgettair beleid in Europa, concurrentie van de nieuwe opkomende economieën, enz. De financiële crisis zelf zou vooral de VS treffen en weinig gevolgen hebben voor de conjunctuur van de wereldeconomie. Volgens de aanhangers van de theorie van de ontkoppeling kan de vraag van de opkomende economieën de terugval van de vraag in de VS opvangen. Het optreden van de centrale banken en de overheden zou een kettingreactie zoals in 1929 kunnen vermijden, en de verliezen van de banken in de tijd kunnen spreiden. In het kort komt deze stelling er op neer dat de financiële sfeer en de reële economie relatief onafhankelijk van elkaar opereren.

Deze stelling berust op een aantal feiten, maar trekt er niet alle conclusies uit. Het is waar dat de crisis bestaat uit vele elementen zoals bijvoorbeeld de stijging van de energie- en voedselprijzen, maar al die elementen maken deel uit van het geheel dat de wereldeconomie vandaag vormt. Men kan de wereldeconomie niet in sectoren opdelen die niet met elkaar in contact zouden staan. Integendeel, de verstrengeling van allerlei elementen gaat de overbrenging van de financiële crisis naar de reële economie versterken.

Die overbrenging verloopt via zes kanalen, waarvan het relatief belang verschilt van land tot land.

Ten eerste is er de kredietschaarste, waardoor de crisis zich verspreidt. De banken zitten in moeilijkheden door hun verliezen en vinden geen nieuwe financiële middelen. Ook de consumptie van de gezinnen en de investeringen van de bedrijven lijden onder de kredietschaarste. Dat zal vooral zwaar wegen in landen zoals Groot-Brittannië en de VS waar de economie al gedragen werd door consumptie gefinancierd met schulden.

Ten tweede heeft de daling van de beurskoersen als gevolg dat het financieel en onroerend vermogen van gezinnen wordt aangetast zodat zij minder gaan consumeren.

Ten derde weegt de veralgemeende onzekerheid op aankoopbeslissingen van de consumenten en op investeringsbeslissingen.

Ten vierde draagt de crisis in de vastgoedsector bij tot de recessie.

Ten vijfde wegen de sommen gebruikt voor het redden van de banken op de overheidsfinanciën, met als gevolg besparingen en nieuwe belastingen.

Ten zesde zorgen handel en investeringen ervoor dat de groeivertraging uitdeint over gans de wereldeconomie.

Al die mechanismen spelen en zorgen samen met andere factoren zoals de prijsschommelingen van olie dat de gevolgen ook buiten de financiële sfeer voelbaar zijn. Er zit geen waterdichte scheiding tussen de financiële sector en de reële economie omdat de financiële sector een sluitstuk is van het neoliberal kapitalisme.

Welke richting gaat de crisis uit?

Het is nog te vroeg om nauwkeurige uitspraken te doen, maar de omvang van de crisis maakt het weinig waarschijnlijk dat de situatie snel zal normaliseren. Hert staat vast dat de financiële crisis de fundamentele van het Amerikaans groeimodel op de helling zet. Dat model steunt op een dubbel tekort, een handelstekort naar de buitenwereld en een binnenlands spaartekort. Telkens speelt de financiële sector een belangrijke rol in het beheren van de onevenwichten: in de relaties met het buitenland zorgt zij dat de betalingsbalans in evenwicht blijft door verse kapitalen aan te trekken; binnenlands organiseerde zij de opstapeling van schulden, meer bepaald op de

hypothecaire markten. Maar als de financiële sector in elkaar zakt verdwijnt de basis van dit groeimodel: de gezinnen krijgen geen leningen meer, en het is niet langer zeker dat het zal blijven lukken kapitalen uit het buitenland aan te trekken. De crisis gaat met andere woorden een duurzame groevertraging tot gevolg hebben in de VS, wat gevolgen zal hebben voor de rest van de wereld.

Maar tegelijk is het niet duidelijk welk model er in de plaats zou kunnen komen. Het echte alternatief zou een terugkeer zijn naar het "fordisme", waarbij de lonen gelijk opgaan met de evolutie van de productiviteit, met een minder ongelijke verdeling van de inkomens en een evenwichtigere handelsbalans. In het abstracte is dat denkbaar, maar concreet veronderstelt het een brutale rechtstrekking van sociale verhoudingen die niet haalbaar lijkt. Indien Obama verkozen wordt, zoals vandaag waarschijnlijk is, kan men op hem niet rekenen om een beleid naar het model van Roosevelt te voeren: het ontbreekt hem aan de politieke wil, maar ook aan de middelen, want het reddingsplan voor de financiële sector gaat langdurig beslag leggen op de begrotingsmarges.

Hoe de VS overgaan naar een nieuw model zal zijn gevolgen hebben voor de wereldeconomie. Een eerste onbekende is de evolutie van de dollar. Die zal allicht blijven dalen, want zo ondersteunen de VS hun export en verbeteren ze hun handelsbalans. De daling van de dollar is ook een uiting van het kwaliteitsverlies van de Amerikaanse openbare schuld. Maar dat betekent dat de recessie wordt geëxporteerd naar Europa dat gevoelig is aan de koersverhouding met de dollar van een overgewaardeerde euro. De eventuele daling van de dollar versterkt nog de vraag of kapitalen zullen blijven toestromen naar de VS? De opkomende economieën en de olie-exporterende landen dreigen hier minder zin in te krijgen door de zwakke rendabiliteit van Amerikaanse beleggingen en de groeiende risico's. Anderzijds hebben ze er geen belang bij te speculeren tegen de dollar, want zelf houden ze belangrijke activa aan in dollar.

Er speelt nog een andere factor in de globale ontwikkelingen: als de economie van de VS vertraagt verliezen de opkomende economieën een belangrijke afzetmarkt, wat hen gaat aanzetten hun afzet meer te richten op de eigen interne markt. Het is moeilijk in te schatten hoe al die factoren op elkaar gaan inwerken, maar we wagen ons toch aan twee voorspellingen.

Ten eerste staat de tijd die nodig zal zijn om uit de crisis te raken in verhouding tot de enorme sommen die werden ingezet om de financiële sector te redden. We krijgen dus allicht een Japans scenario waarbij vele jaren nodig zijn om te herstellen van de verloren kapitalen, die veel omvangrijker zijn dan in vorige financiële crises. Indien er geen alternatieven worden afgedwongen gaat het kapitalisme in de rijke landen een lange periode tegemoet van trage groei en sociale achteruitgang. De recessie is al op gang aan het komen, en elementen in de reële economie zoals de crisis in de automobielsector zijn al aan de aflossing bezig van de financiële crisis.

Ten tweede gaat de crisis gepaard gaan met een groot gevecht tussen de grote economische spelers om de gevolgen van de crisis op anderen af te schuiven. Op sociaal vlak betekent dat een groeiende druk van het kapitaal op de lonen en de sociale overheidsuitgaven. Op internationaal vlak gaat de economische en handelsoorlog tussen de grootmachten nog verscherpen en leiden tot een nieuwe verbrokkeling van de wereldeconomie, temeer daar, zoals de Duitse Minister van financiën Peer Steinbrück zei: "De Verenigde Staten gaan hun statuut van spermacht van het mondiaal financieel systeem verliezen".

De Europese dogma's

Crisis of niet, de concurrentie gaat verder. De kakofonie aan verklaringen en beslissingen van de regeringen weerspiegelt deels het volgende dilemma: enerzijds heeft iedereen begrepen dat de crisis globale oplossingen vereist; maar tegelijk probeert iedereen het eigen hachje te redden. De kapitalen die wereldwijd hun vleugels hebben uitgestrekt willen nu terug naar de veilige haven om bescherming te zoeken bij hun nationale staat. Dat betekent nog niet dat het juist is te spreken van "de terugkeer" van de staat, want de staat is steeds de ultieme waarborg geweest van de belangen van het kapitaal. De beperkingen van de theorieën over het "imperium" worden duidelijk: de mondialisering heeft geen einde gemaakt aan de concurrentie tussen de kapitalen en aan de interkapitalistische rivaliteit, en al evenmin geleid naar een wereldwijde kapitalistische regering.

In Europa is de coördinatie tussen de lidstaten moeilijk omdat de gevolgen van de crisis in elke lidstaat verschillend zijn, en er niet zoiets bestaat als een Europees kapitaal. Zolang het erom ging extra liquiditeiten in de economie te pompen kon de Europese Centrale Bank tussenkomen, al was de improvisatie niet uit de lucht. Maar zodra uitgaven moeten geboekt worden op een begroting blijkt de Europese Unie "grondwettelijk" niet te beschikken over de instrumenten om het hoofd te bieden aan de crisis. Frankrijk wilde een plan op Europees niveau terwijl Duitsland en Ierland kozen voor het ieder voor zich. Als de crisis zich uitdiept zal er allicht meer overeenstemming mogelijk zijn. Maar de crisis stelt de neoliberale fundamentele van de Europese constructie zelf in vraag. Bovendien legt de crisis de structurele zwakheden bloot van de Europese economie: "het pessimisme dringt zich op", zelfs op middellange termijn (6).

De gevolgen voor de werknemers

Men doet alsof de crisis een soort natuurramp is die iedereen op dezelfde wijze treft, en Fillon, de Franse eerste minister, liet zich niet onbetuigd om op te roepen tot nationale eenheid. De paniek werd aangegrepen om iedereen te verzoeken zich in te leven in de situatie van een speculant. Het werd voorgesteld alsof de dreigende faillissementen van de banken ook voor de kleine rekeninghouders een groot gevaar betekenden. We willen geen complottheorie ontwikkelen, maar toch leiden al die fenomenen tot hetzelfde resultaat, namelijk dat de echte vraag wie voor de gevolgen van de crisis gaat opdraaien niet op tafel komt.

De bezittende klasse heeft al beslist dat de loontrekkenden zullen betalen, niet als spaarders maar als werknemers en als gepensioneerden. De crisis heeft reeds miljoenen gezinnen in de VS geruïneerd, en er komt meer, bijvoorbeeld voor de gepensioneerden wier pensioen afhangt van beleggingen zoals in het Verenigd Koninkrijk en in de Verenigde Staten. In die twee landen was het pensioenstelsel al erg wankel en de reële waarde van de pensioenrechten gaat in elkaar zakken samen met de beurzen. De les is duidelijk: het was geen goed idee met de pensioenen te spelen op de beurs, en elk reddingsplan moet ook die les trekken. Maar in het plan van Paulson wordt dat uiteraard niet gedaan.

De werknemers worden twee keer bedreigd: enerzijds omdat de bedrijven gaan proberen hun verliezen te dekken door een zeer strikt kostenbeleid met als argument de inflatie, de energieprijzen en het algemeen klimaat van onzekerheid. Anderzijds dreigen faillissementen en ontslagen. Die zijn al bezig. De werknemers zullen ook de eerste zijn om op te draaien voor de bezuinigingen op de sociale overheidsuitgaven om de kosten op te vangen die werden gemaakt voor het redden van de financiële instellingen.

Het financiewezen uitroeien en het sociale beschermen

De crisis is een overduidelijke bevestiging van de kritieken op het financieel kapitalisme uit antikapitalistische of altermondialistische hoek. Alle economen die de lof zongen van het financiewezen zijn vandaag eenstemmig over de noodzaak van meer regulering. In Frankrijk komt Sarkozy woorden te kort om de excessen van het kapitalisme aan te klagen, terwijl zijn verkiezingsprogramma nog de ontwikkeling van het hypothecair krediet voorstond. Het ideologisch landschap is dus in volle beweging, en we kunnen steun zoeken in de afgang van de advocaten van het neoliberalisme.

Maar dat betekent niet dat de crisis een klimaat schept dat spontaan gunstig is voor alternatieven. Alle bekeerde neoliberalen hebben nu hun eigen alternatieven klaar bestaande uit transparantie, prudentiële ratio's, een onderscheid tussen beleggings- en depositobanken, het verplicht opnemen van alle operaties in de balans, de beperking van de verloning van de managers, de hervorming van de ratingagentschappen, de hervorming van de boekhoudkundige regels, enz.

Zoals iemand zei komt het er op neer "het kapitalisme te beschermen tegen de kapitalisten" (7). Maar dit programma is het absolute minimum, en verhuult waar het eigenlijk om gaat. Een aantal van die maatregelen verdienen steun, zoals het verbieden van de belastingparadijzen, maar het zou naïef zijn te denken dat de financiële autoriteiten daar werk van gaan maken. Dergelijke voorstellen moeten opgenomen worden in een groter plan om het financiewezen uit te roeien, en het sociale vraagstuk centraal te plaatsen. Nogmaals, de wortel van de financiering van de economie is de weigering tegemoet te komen aan de sociale noden van de meerderheid. Men kan de financiële zeepbel niet eens en voor altijd uitroeien indien men de kraan waardoor zij gevoed wordt niet sluit.

De aanpak kan verschillen van land tot land. In Europa zijn twee assen belangrijk. Ten eerste is er de nationalisatie van de banken. Maar dat is juist wat ze aan het doen zijn, zou men kunnen opwerpen. Men kan het argument omdraaien: dat bewijst juist dat het mogelijk is! Maar de nationalisering die we nu aan het werk zien komen er op neer dat de gemeenschap opdraait voor de verliezen om de financiële instellingen te redden. Een echte nationalisatie moet gebeuren zonder iets in ruil te bieden aan de financiële kapitalisten, en moet gans de financiële sector bestrijken want allemaal zijn ze verantwoordelijk, of ze hun vel gered hebben of niet. Anders zijn de nationalisering niets anders dan staatshulp voor de herstructurering van de financiële sector.

De tweede as zou men een sociaal schild kunnen noemen, naar analogie met het belastingschild dat in Frankrijk de rijken beschermt tegen de belastingen. De werknemers moeten beschermd worden tegen de gevolgen van de crisis, want niemand kan redelijkerwijze beweren dat zij enige verantwoordelijkheid dragen. Maatregelen zijn nodig voor een andere verdeling van de inkomens, steunend op argumenten van elementaire sociale rechtvaardigheid. Het is niet langer aanvaardbaar dat de bedrijven vette dividenden uitbetalen aan hun aandeelhouders, terwijl zij tegelijk overgaan tot ontslagen, afbraak van de werkvoorwaarden en blokkering van de lonen. In Frankrijk zijn de gestorte dividenden in 2007 gelijk aan 12,4 procent van de loonmassa, te vergelijken met 4,4 procent in 1982.

De crisis is dus een gelegenheid om te eisen dat de overheveling van rijkdom van de lonen naar de dividenden wordt teruggedraaid. Niet de lonen maar de dividenden moeten worden gematigd, en de opbrengst van deze matiging kan worden gestort in fondsen ter financiering van sociale projecten onder controle van de werknemers. Een democratische discussie moet uitsluitel geven over het gebruik van deze sommen. Zij zouden kunnen worden gebruikt om inkomensverlies te vermijden voor wie werkloos wordt (het verbod op dividenden zou het verbod op afdankingen kunnen financieren), voor de sociale zekerheid, sociale uitgaven en openbare diensten. Een andere maatregel

zou erin bestaan de koopkracht van de loontrekkende te waarborgen, door overheidssteun te weigeren aan bedrijven die de lonen blokkeren. Alleen dergelijke maatregelen leiden ertoe dat de verantwoordelijken voor de crisis er ook voor betalen, en leggen de basis voor een betere verdeling van de inkomens. De inzet vormt een bedrag van ongeveer 90 miljard euro: dat is 5 procent van het Franse BBP, dus net dezelfde verhouding als de 700 miljard dollar van het plan Paulson vergeleken met het Amerikaanse BBP.

(1) Dit artikel verscheen eerder in *Inprecor*, nummer 541-542 van september-oktober 2008. <http://hussonet.free.fr/toxicap.pdf>. We hebben het artikel ingekort.

(2) Een gedetailleerde beschrijving in *Les Echos*, « La crise financière mondiale au jour le jour » <http://tinyurl.com/toxico2>, of Jacques Sapir, « Sept jours qui ébranlèrent la finance », september 2008, <http://tinyurl.com/toxico1>

(3) Voor een synthetische weergave, zie Michel Aglietta, « 10 clés pour comprendre la crise », *Le Nouvel Observateur*, 25 september 2008, <http://tinyurl.com/toxico3>

(4) Ze Michel Husson, « La hausse tendancielle du taux d'exploitation », *Inprecor* n°534-535, januari-februari 2008, <http://hussonet.free.fr/parvainp.pdf>, vertaald in *Uitpers* nr. 94 van februari 2008

(5) zie Michel Husson, « Etats-Unis : la fin d'un modèle », *La Brèche* n°3, 2008, <http://hussonet.free.fr/usbrech3.pdf>

(6) Patrick Artus, « Peut-on être très pessimiste sur la situation économique, à moyen terme, de la zone euro ? », september 2008, <http://gesd.free.fr/flas8420.pdf>

(7) Luigi Zingales, "Why Paulson is Wrong", September 2008, <http://gesd.free.fr/zingales.pdf>